

GLOBALNÍ TRENDY A ZNALOSTNÍ EKONOMIKA

GLOBAL TREND AND KNOWLEDGE ECONOMICS

Miroslav Svatoš

Anotace:

Požadavek permanentního vzdělávání nabývá zcela zásadního významu se vznikem nové ekonomiky spojené s nástupem informační společnosti. Výchozí základnou nové (znalostní, digitální, síťové apod.) ekonomiky je ekonomika tradiční, která je významným způsobem transformována efekty moderních informačních a komunikačních technologií, jakož i hospodářskou politikou státu v podmínkách globalizace. Hlavní a rozhodující formou kapitálu v nové ekonomice jsou informace a znalosti. Diferencovaný rozvoj znalostní ekonomiky ovlivňuje v podstatné míře globální trendy a problémy. Vymezení vybraných implikací z hlediska pozitivního či negativního působení a jejich vliv na vyspělé a rozvojové země světa je náplní příspěvku.

Klíčová slova:

Globální trendy, znalostní ekonomika, nová ekonomika, informace, zemědělství

Abstract:

Demand of permanent education gather a completely fundamental importance with a beginning of new economy connected with societies information. A starting point of the new (knowledge, digital, network and so on) economics is a traditional economics which is in a significant way transformed by effects of modern, information and communication technologies as well as by economic state policy in condition of globalization. The main and decisive form of a capital in new economics is information and knowledge. A differentiated development of knowledge economics influences global trends and problems in a substantial rate. A determination of selected implications from a viewpoint of positive and negative effect and their influence on developed and developing countries is the content of this paper.

Key words:

Global trends, knowledge economics, new economy, information, agriculture

ÚVOD

Hlavními hybnými silami hospodářského pokroku jsou věda a vzdělávání. Dosud uplatňovaný model růstu je vzhledem k diferenciaci, kterou vyvolává, a vzhledem k sociálním důsledkům v nezměněné podobě nežádoucí.

Ekonomický růst sám o sobě nemůže zajistit lidský rozvoj, naopak dosavadní vývoj prokazuje jeho velmi nespravedlivé důsledky (růst diferenciacie ekonomické a životní úrovně mezi vyspělými a rozvíjejícími se zeměmi i v jejich rámci, vysoká daň na úkor životního prostředí, zaměstnanosti apod.)

Úkolem vzdělávání (a vědy) do budoucna nemůže být proto v budoucnosti zúžen pouze na ekonomický růst jako dosud, nýbrž musí být spjat s širší perspektivou lidského rozvoje.

CÍL A METODICKÝ POSTUP

Cílem příspěvku je vymezení základních souvztažností a úlohy vzdělávání jakož i lidského kapitálu pro ekonomický růst a lidský rozvoj, což představuje jednu z nejdůležitějších předpokladů konkurenceschopnosti v prostředí globálních trendů a formující se znalostní ekonomiky.

Metodickým východiskem jsou dosavadní výsledky předchozích etap výzkumného záměru řešeného na KZE PEF ČZU v Praze spolu se zaměřením na některé určující souvislosti a trendy v globálním, evropském či národním prostředí.

VÝSLEDKY

Východiska globálních změn

Existují dvě základní názorové školy ohledně teoretických východisek sociální změny. Jejich principiální odlišnost vyplývá z preference jednoho ze dvou dominantních znaků člověka, tj. schopnosti myslet a pracovat. Jeden směr zdůrazňuje sociálně-kulturní aspekty, zatímco druhý preferuje aspekty sociálně-ekonomické s ohledem k jejich vlivu na strukturu společnosti a dějinnou perspektivu.

Z historického kontextu vyplývá, že z krátkodobého a střednědobého hlediska dominují aspekty ekonomicko-politické, tj. soutěž o majetek a moc. V případě hodnocení a poznání dlouhodobých trendů ve vývoji lidské společnosti (evolučního i revolučního rázu) se jeví účelnější orientace na oblast sociálně kulturní.

Určující role při změnách společnosti vyspělých zemí je spojena s industrializací a urbanizací a následně pak i s odpovídajícím vlivem na strukturu společnosti a psychiku lidí. Nelze pochybovat o tom, že změny se relativně více projevily v rurálním prostředí (rolníci, pastevci apod.), kde byly spojeny s intenzivními pocity ztráty tradičních hodnot.

Tyto komplikace doprovázené změnou životního stylu a hodnotových preferencí charakterizují jednak minulost vyspělých zemí, jednak indikují současnost a budoucí situaci v rozvojových zemích. Výslednicí těchto procesů je značně nerovnoměrný populační a ekonomický vývoj v celosvětovém měřítku, který prohlubuje existující diferenciaci.

Projevy nové ekonomiky a globalizace ve vyspělých zemích jsou spjaty s přechodem od industriální k informační společnosti. V této souvislosti lze očekávat období, kvalitativně zásadní ovlivnění psychiky lidí a strukturu společnosti jako v období industrializace.

Rozhodující výzvou 21. století bude existující globální trendy ústící ve znalostní ekonomiku formovat a podporovat mechanismy směřující k řešení rýsujících se krizových situací ve sféře ekonomické, politicko-mocenské, sociální, environmentální apod. Přitom bude nutno věnovat zvýšenou pozornost nejen vztahu vyspělých a rozvojových zemí (ekonomicko-politický základ), ale i ve stále větší míře vztahu různých civilizačních okruhů (kulturně náboženský základ).

Lidský kapitál a jeho konsekvence

Významnou součástí ekonomických (popř. jiných společenskovedních) úvah by měl být vztah preferencí a hodnot. Některé ekonomické teorie obvykle preferují implicitní předpoklady o tom, že hlavní determinanty preferencí jsou odvozeny ze základních biologických potřeb (jídlo, přístřeší obnova sil). Dle G. Beckera má tento přístup určité opodstatnění v případě málo rozvinutých zemí, kde většina výdajů je určena na jídlo a bydlení. Volba spotřeby a dalších aktivit člověka ve vyspělých ekonomikách nemá přímou vazbu na základní biologické potřeby, ale vychází spíše z průběhu dětství, životních zkušeností, sociálních interakcí a kulturních vlivů.

Celková zásoba lidského kapitálu člověka je tvořena jeho osobním a společenským kapitálem. Minulost, současnost a budoucnost jsou spjaty prostřednictvím kapitálových zásob, které ovlivňují produktivitu výroby (komodity). Akumulace osobního a společenského

kapitálu v přítomnosti působí na produktivitu (domácnosti) v budoucnosti. Ukazuje se, že předpoklad o stabilitě rozšířených preferencí představuje účinný způsob analýzy a vysvětlení chování.

Mezi nejznámější zaměření empirické analýzy spjaté s lidským kapitálem patří:

- vyšší vzdělání - vyšší schopnosti, vyšší výdělky
 - vliv na úmrtnost, daně z příjmu, hospodářský růst
- míra výnosů ze vzdělání a pracovní průpravy
- přístup vlád k podpoře růstu a produktivity (zvýšení významu lidského kapitálu)
- rozlišování mezi obecnou a konkrétní průpravou – důležité pro analýzu lidského kapitálu
- růst nerovnosti příjmů – závislost na vzdělání (rozdíly mezi pohlavími)

Nárůst investic do lidského kapitálu ovlivňuje příznivě růst produktivity práce. To je založeno na skutečnosti, že vyšší vzdělání (růst kvalifikační úrovně) pracovní síly je jednak významným faktorem (zdrojem) hospodářského růstu, jednak působí podpůrně na účinnost dalších rozhodujících faktorů tohoto růstu, tj. na využití efektů technického pokroku, řízení a organizace výroby či z rozsahu a specializace výroby.

Hodnota lidského kapitálu roste jednak v důsledku schopnosti vyrábět větší množství statků (služeb), jednak v důsledku schopnosti vyrábět kvalitnější statky (služby).

Investice do lidského kapitálu se projevují vyšší produktivitou práce, inovacemi, vyšší kvalitou práce a nadprůměrnými příjmy. Mezi dvě základní skupiny investorů patří jednotlivé osoby popř. jejich rodiny a také stát, poněvadž investice do lidského kapitálu implikují též velmi cenné pozitivní externality.

Analýza lidského kapitálu je založena na předpokladu, že rozhodování jednotlivců o svém vzdělání, pracovní průpravě, lékařské péči apod. je založeno na porovnání výnosů a nákladů. Výnosy zahrnují nejen zlepšení výdělků a zaměstnání, ale i kulturní a ostatní zisky. Náklady závisí především na ušlé hodnotě času potřebného k získání těchto výnosů.

Pojem lidského kapitálu je v současné době vnímám jako důležitý nástroj analýzy různých ekonomických a sociálních problémů.

Vzdělávání jako předpoklad konkurenceschopnosti

Poradní výbor pro průmyslový výzkum a rozvoj při EU (IRDAC) zaznamenává problémy Evropy z hlediska její budoucí konkurenceschopnosti na globálním trhu. Pozornost je soustředěna zejména na nedostatečné využívání bohatého potenciálu lidských zdrojů, což může negativně ovlivnit vývoj životní úrovně v celosvětovém srovnání.

IRDAC formuluje v této souvislosti tři ústřední problémy:

- podceňování velikosti nebezpečí, že Evropa ztratí svou konkurenceschopnost (vzdělávací systém reaguje nedostatečně)
- jediná možnost udržení konkurenceschopné Evropy je silní zaměření na inovace a kvalitu
- nedostatečná rychlost adaptace Evropy: Kvalitní evropský systém vzdělávání může být výhodou v případě, že bude schopen přizpůsobení s potřebnou rychlostí a rozsahem.

Akční oblasti konkurenceschopnosti Evropy (doporučení IRDAC).

1) Rozvoj celkové kompetence jednotlivců

- posílení multidisciplinarity vzdělávacích systémů
- podpora rozvoji společenských a podnikatelských vědomostí a dovedností
- rychlá a pružná reakce vzdělávacích institucí na změny profesního zaměření

- 2) Příprava jednotlivce i společnosti na celoživotní učení
 - další vzdělávání se postupně stane standardním rysem pracovního života člověka
 - začlenění primárního, sekundárního a terciárního stupně vzdělávání do systému trvalého procesu učení
 - zvýšení úlohy podniků při motivaci pracovníků na vzdělávání
 - optimalizace rozdělování veřejných výdajů mezi počáteční a další vzdělávání
- 3) Uplatnění hlediska kvality ve vzdělávání a odborné přípravě
 - v zájmu veřejné kontroly (veřejně financované instituce), tržní průhlednosti a efektivnosti vzdělávání
 - propojení vzdělávacích institucí s potřebami studentů, budoucích zaměstnavatelů či poskytovatelů dalšího vzdělávání a školení
 - systematické vyhodnocování kvality všech subjektů poskytujících vzdělávání a školení
- 4) Stimulace kultury učení v podnicích
 - koncepce dalšího vzdělávání založená spíše na poptávce či potřebách zaměstnanců
 - podpora a odměňování znalostního postupu a trvalého rozvoje pracovních sil, tzn. organizace práce a podniková kultura podniku, která odpovídá „učící se organizaci“
- 5) Zvláštní pozornost vzdělávání a školení malých a středních podniků
 - vládní pobídky dalšího vzdělávání a inovací
 - podpora spolupráce ve vzdělávání v rámci malých a středních podniků
- 6) Vyvažování investic do výzkumu a vývoje adekvátními vzdělávacími aktivitami
 - vyváženost mezi pedagogickou činností a výzkumem u vysokoškolských pracovníků
 - větší důraz na multidisciplinární výzkum relevantní pro společnost
 - systematictější využívání a rozšiřování výsledků výzkumu prostřednictvím cílené vzdělávací činnosti
- 7) Rozvoj evropské vzdělávací politiky
 - tak, aby byla průhledná, inovativní a relevantní evropskému prostředí
 - stimulovat inovace ve vzdělávání a odborné přípravě (usnadnění výměny zkušeností apod.)
 - vyšší využití strukturálních politik (zdrojů) EU pro vzdělávací politiky

ZÁVĚR

Potřeba ekonomického růstu, respektování životních podmínek lidí, zachování přírodních zdrojů a hledání nových forem mezinárodní spolupráce představují jednu z největších intelektuálních a politických výzev tohoto století. Vyplývá to mj. též ze ztráty iluzí v poválečném období, kdy rychlý vědecký pokrok a ekonomický rozvoj byl spojen s růstem nezaměstnanosti a vylučováním rostoucích skupin lidí z účasti na blahobytu ve vyspělých zemích a prohlubováním rozdílů v ekonomické a životní úrovni celého světa.

Úkolem vzdělávací politiky je příspěvek k udržitelnému lidskému rozvoji, vzájemnému porozumění mezi lidmi a rozvoji demokracie. To představuje překonávání řady protikladů, které se stávají charakteristickými pro 21. století:

- protiklad mezi globálními a lokálními problémy (světoobčanství bez ztráty kořenů národa a regionu)
- protiklad mezi univerzálním a individuálním (globalizace kultury bez ztráty vlastních tradic a kultury)
- protiklad mezi tradicí a moderností (změny vyplývající z pokroku vědeckého, ekonomického a sociálního)
- protiklad mezi dlouhodobými a krátkodobými hledisky (důraz na současné problémy, ačkoli mnoho problémů vyžaduje reformní dlouhodobé strategie založené na trpělivosti, vyjednávání a souladu, což je případ vzdělávací politiky)

- protiklad mezi principem soutěže a principem rovnosti příležitostí představuje klasický problém v oblasti ekonomické, sociální a vzdělávací (žádoucí koncept celoživotního vzdělávání představuje vzájemné a harmonické propojení tří aktivit: soutěže, která motivuje, kooperace, která posiluje a solidarity, která sjednocuje)
- protiklad mezi eskalujícím rozvojem poznání a možnostmi jejich osvojení člověkem (tlak na rozšiřování obsahu vzdělávání, důraz na možnosti výběru, uplatnění celoživotního vzdělávání apod.)
- protiklad mezi duchovním a materiálním světem (úloha vzdělávání pro univerzální chápání světa)

Pozitivní úloha vzdělávání v souvislosti s řešením problémů spjatých s globálními trendy, limitováním rozvoje znalostní ekonomiky a podporou udržitelného rozvoje je primární, zásadní a nenahraditelná. Avšak jednostranná orientace vzdělávání a znalostní ekonomiky na ekonomický růst, který může být a často je spjat s krizí sociální soudržnosti nepřispívá lidskému rozvoji. Tato okolnost vyplývá mj. též ze Světové charty UNESCO pro vzdělávání (zahrnutí sociálních, ekologických aj. univerzálních aspektů).

Management znalostí je v současnosti (oprávněně) považován za první velmi významný krok ke znalostní ekonomice. Jeho úlohu nemohou snížit ani některé zásadní kritické námitky (znalosti nelze řídit; manuální pracovníci jsou nákladem, znalostní pracovníci aktivem; proč se snažit komplikovaně měřit nehmotný majetek, který by se měl přeměnit v měřitelný zisk ap.).

V tomto kontextu nelze opominout Pravidlo 80/20 (Paretovo pravidlo, Paretův zákon, pravidlo nejmenšího úsilí, pravidlo nerovnováhy), které vychází ze zákonitosti, že menšina příčin (vstupů, faktorů) vede obvykle k většině účinků (výstupů). Toto pravidlo poukazuje na existenci nerovnováhy mezi příčinami a následky, vstupy a výstupy či mezi úsilím a odměnou.

Teorie chaosu a Paretův objev mají mnoho společného: mají systematický charakter a předvídatelný nerovnovážený výsledek (v různých oblastech).

Soudržnost společnosti je založena na společných hodnotách a určována společnými aktivitami a cíli. Vědomí sounáležitosti a pocit solidarity jsou tak založeny na kulturním dědictví, které je zakotveno v individuální i kolektivní paměti.

Znalostní ekonomika a její cílený rozvoj se stává základním předpokladem pro spravedlivý a udržitelný lidský rozvoj.

LITERATURA:

- Becker G., 1997: Teorie preferencí, nakl. Liberální institut, Grada Publishing, Praha
 Hendersonová H., 2001: Za horizontem globalizace, Praha, nakl. Dharma Gaia
 IRDAC, 1997; Učení je skryté bohatství, zpráva Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“, nakl. PedF UK Praha
 Koch R., 2000: Pravidlo 80/20, Praha, nakl. Management Press
 Sojka M., Konečný B., 1998: Malá encyklopedie moderní ekonomie, Praha, nakl. Libri
 Truneček J., 2004: Management znalostí, Praha, nakl. C.H. Beck
 Tvrdoň a kol.: Zprávy Institucionálního výzkumný záměru „Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských struktur – předpoklad trvale udržitelného rozvoje, v rámci grantu MSM 411100013, 2001-2004

PŘÍLOHA

Koncept vzdělávání UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“ (Nová světová charta pro vzdělávání - výtah)

- 1) Vzdělávání je základní lidské právo a univerzální lidská hodnota
- 2) Formální i neformální vzdělávání má sloužit společnosti jako nástroj tvorby, pokroku a šíření poznání a vědy. Je žádoucí, aby se poznání a výuka staly univerzálně dostupnými
- 3) Východiskem jakékoliv vzdělávací politiky musí být trojí cíl: spravedlnost („equity“), funkčnost („relevance“) a co nejvyšší kvalita („excellence“) a úsilí o jejich harmonické propojení.
- 4) Zahájení vzdělávacích reforem musí vycházet ze systematického rozboru dosaženého stavu vzdělávání, z kritického posouzení situace a ze vzájemných dohod mezi všemi aktéry vzdělávání.
- 5) Značná variabilita hospodářských, sociálních a kulturních podmínek různých zemí implikuje značnou rozmanitost cest rozvoje vzdělávacích systémů. Souběžně s tím je však nutno brát v úvahu hodnoty a zájmy OSN (světového společenství), tj. lidská práva, tolerance k názorové rozmanitosti, porozumění pro jiné, demokracie, odpovědnost, univerzálnost, kulturní identita, úsilí o mír, zachování životního prostředí, vzájemné sdílení výsledků poznání, zmírnění chudoby, kontrola porodnosti, uchování zdraví.
- 6) Vzdělávání je činnost, za niž odpovídá celá společnost. Zvláštní odpovědnost mají vzdělávací instituce a všichni, kdo se na něm podílejí.

Kontaktní adresa:

Prof. Ing. Miroslav Svatoš, CSc.
Katedra zemědělské ekonomiky
PEF ČZU Praha
Kamýcká 129
165 21 Praha 6 – Suchbátka
e-mail: svatos@pef.czu.cz
tel.: 224 384 288